

Lorena Campo Aráuz

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

Doctora (PhD) en Salut, Psicologia i Psiquiatria i doctora (PhD) en Antropologia Social i Cultural. Docent universitària i investigadora transdisciplinària a nivell de grau, màster i doctorat, nacional i internacional. Màster en Estudis de la Cultura, menció en Arts i Estudis Visuals. Actualment vinculada al grup de recerca GRAFO de la

Universitat Autònoma de Barcelona en la línia de vulnerabilitat social. És representant de l'Equador per a l'abordatge del suïcidi en l'Associació de Suïcidiologia de Llatinoamèrica i El Carib (ASULAC). Coordinadora del curs avançat «Suïcidi a l'Equador: una anàlisi des dels drets humans», Universitat Andina Simón Bolívar (Equador). Ballarina amb estudis en artteràpia. Autora de textos com: *Etnografias del suicidio en América del Sur*; *Diccionario básico de Antropología*; *Despedirse de uno mismo. Pérdida y duelo en enfermedades estigmatizantes. El caso de personas con Hansen* (producte del treball clínic d'un any amb pacients de Hansen) i; O la proposta: *Diálogos en movimiento: Reflexiones teórico-metodológicas de la danza como recurso de investigación interdisciplinaria*. Psicoterapeuta enfocada en les relacions objectals (Winnicott) des de les quals ha desenvolupat l'eina de «bitàcoles corporals» explicada a la seva publicació *Memorias en movimiento: testimonios corporales sobre el diagnóstico del «trastorno bipolar»*.

Virginia Fons

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

Professora titular del Departament d'Antropologia Social i Cultural de la Universitat Autònoma de Barcelona. Investigadora del

GRAFO (Grup de Recerca en Antropologia Fonamental i Orientada) de la UAB, reconegut com a grup de recerca consolidat SGR, que contribueix al desenvolupament teòric i metodològic de l'antropologia. Membre de la Xarxa d'Interès en el Patrimoni Etnològic (XIPE) del Departament d'Antropologia Social i Cultural de la UAB. Durant deu anys ha realitzat treball de camp etnogràfic entre els ndowe de Guinea Equatorial sobre l'àmbit de la procreació femenina. Les seves línies de recerca actuals són la dimensió sensible de la realitat, el conflicte, la performance, el simbolisme i el ritual.

«Once upon a time a Catalunya»

L'antropologia d'allò sensible en temps de pandèmia

El valor dels sentits a la vida humana

Nature, he asserts, far from being an obvious domain of reality, is a way of assembling political order without due process.
(Latour, 2004)

L'antropologia i les ciències socials han tractat d'entendre la importància que té la dimensió sensible i el món dels sentits en la vida humana. És possible reconèixer un camp denominat «estudis sensorials» (*sensory studies*)¹ –segons Howes (2014: 11) i vegeu també Classen (1997), Howes i Classen (2014)–, el qual s'ha nodrit de diferents perspectives de les ciències socials. Un gir sensorial que està marcant especialment la recerca social contemporània (Domínguez i Zirió, 2017). L'experimentació de percepcions sensorials articula gran part de la capacitat de sentir, d'expressar i de performar de manera diferent la pròpia existència en funció de com percebem i experimentem

el món (Howes, 2014). El seu estudi, tal com argumenta de manera excel·lent Turner (1967), no només ens ofereix lliçons per a comprendre el món contemporani, sinó que també ens permet captar una altra dimensió, una altra forma *per a expressar*, un altre llenguatge –contrari a la tradició naturalista del positivisme lògic– que no té com a meta descriure el món tal com és, sinó provocar la sensació de descobrir-lo, suggerir-lo o pensar-lo. Els sentits recuperen així, més enllà del seu caràcter biològic o del camp biomèdic (Simmel, 1907; Crossley, 2001; Latour, 2004; Le Breton, 2006), la seva dimensió sociocultural i es tornen tant objecte d'estudi com recurs metodològic, reintegrant així l'experiència sensorial a la recerca actual de les ciències socials i les humanitats.

1

Alguns estudis són: Simmel, 1907; Merleau-Ponty, 1945; Dupire, 1987; Synnott, 1992; Classen, 1993, 1997; Rodaway, 1994; Larrea, 1997; Elías, 1998; Hall, 2001; Le Breton, 2006; Bull *et al.*, 2006; Urry, 2008; Low, 2009; Bourdieu, 2011; Friedman, 2011; Vannini *et al.*, 2012; Howes, 2014; Lewkow, 2014; Domínguez i Zirió, 2017.

Paraules-clau:

pandèmia Covid-19, confinament, antropologia dels sentits, dimensió sensorial, Catalunya

Palabras clave:

pandemia Covid-19, confinamiento, antropología de los sentidos, dimensión sensorial, Cataluña

Keywords:

Covid-19 pandemic, lockdown, anthropology of the senses, sensory dimension, Catalonia

Durant el confinament, la ciutat va quedar buida, mentre tothom estava reclòs a casa. El fet semiològic està principalment en el detall del semàfor vermell (Les Rambles, Barcelona, 7 d'abril del 2020 a les 12 h del migdia durant la Setmana Santa). MARC ANTONI PERIS

En el període comprès entre l'abril i el juliol de 2020, un grup d'investigadors interdisciplinaris va explorar les diferents interpretacions que feien els subjectes sobre les condicions de confinament i pandèmia de la Covid-19 a diferents països, centrant-se en l'àmbit de la salut mental. Van examinar cinc dimensions de percepció de la realitat (social, econòmica, psicoafectiva, sensorial i política) dels microsistemes socials, com les famílies i les relacions interpersonals. La manera en què els participants deien percebre la seva situació davant d'un fenomen mundial de contagi dona compte de com s'enfronten les modificacions imposades en els àmbits de representació de la vida, la mort i el perill d'una malaltia desconeguda. En el present article es discuteixen alguns dels resultats obtinguts a Catalunya, prenent en consideració només la dimensió sensorial.

Durante el periodo de abril a julio de 2020, un grupo de investigadores interdisciplinarios exploraron las diferentes interpretaciones que hacían los sujetos sobre las condiciones de confinamiento y pandemia de la Covid-19 en diferentes países, centrándose en el campo de la salud mental. Examinaron cinco dimensiones de percepción de la realidad (social, económica, psicoafectiva, sensorial y política) de los microsistemas sociales, como las familias y las relaciones interpersonales. La manera en que los participantes en la encuesta decían percibir su situación ante un fenómeno mundial de contagio da cuenta de cómo se enfrentaron a las modificaciones impuestas en los ámbitos de representación de la vida, la muerte y el peligro de una enfermedad desconocida. En el presente artículo se discuten algunos de los resultados obtenidos en Cataluña, tomando en consideración solo la dimensión sensorial.

During the period from April to July 2020, a group of interdisciplinary researchers explored the different interpretations of the subjects regarding lockdown conditions and the Covid-19 pandemic in different countries, focusing on the area of mental health. They examined five dimensions of the perception of reality (social, economic, psycho-affective, sensory, and political) of social microsystems, such as families and interpersonal relationships. The way in which the participants in the survey claimed to perceive their situation in the face of a global pandemic shows how they dealt with the modifications imposed in the spheres of representation of life, death, and the danger of an unknown disease. In this article, some of the results obtained in Catalonia are discussed, taking only the sensory dimension into consideration.

L'antropologia d'allò sensible en temps de pandèmia

D'acord amb els registres investigats, la dimensió sensorial de la cultura va canviar dràsticament en el període del confinament. Les dades que a continuació es presenten són un fragment d'un estudi internacional² sobre l'impacte del confinament durant el període comprès entre l'abril i el juliol 2020 que va explorar les diferents interpretacions que feien els subjectes de les condicions de confinament i pandèmia de la Covid-19 a diferents països. L'article focalitza la seva atenció en el gir sensorial que va tenir lloc durant el confinament del 2020 a causa de l'epidèmia de la Covid-19³, des d'una aproximació cultural a l'estudi dels sentits o una aproximació sensorial a l'estudi de la cultura. A continuació s'analitzen alguns dels resultats obtinguts a Catalunya. Amb un total de 231 enquestes online a la ciutat de Barcelona s'albirava l'experiència d'un *no*

man's land en què la població va quedar reclosa en confinament domiciliari⁴ amb l'objectiu de frenar la transmissió del virus Covid-19.

Una experiència de múltiples girs sensorials i emocionals

La lectura dels resultats planteja tot un camp d'argumentacions sobre el que va ocórrer durant el confinament del 2020. En la dimensió sensorial de la cultura, principalment es va alterar el sentit del tacte i la percepció auditiva (Quadre 1), perquè l'experiència sensible en el confinament va canviar, jerarquizant els sentits de manera diferent, impactant en la jerarquia sensorial, en la qual predominava el sentit de la vista (Synnott, 2003), i causant fins i tot la pèrdua d'algun sentit, com ara el tacte (per por al contacte amb alguna cosa o algú contaminat), i la potenciació del sentit de l'oïda (amb la presència del silenci i l'escolta

2

El projecte, que té per títol «Estudi transnacional de factors de risc i de protecció per al suïcidi durant la pandèmia Covid-19» (CEEAH 5243), va obtenir l'aval per part de la Comissió d'Ètica en l'Experimentació Animal i Humana (CEEAH) de la Universitat Autònoma per dur a terme la recerca. Es tracta d'un estudi d'abordatge transdisciplinari, transversal i transnacional sobre l'impacte que ha tingut la pandèmia de la Covid-19 a diferents països d'Amèrica Llatina i Europa al llarg del confinament del març al juliol del 2020 i que ha reunit un total de 3.000 respostes a enquestes online. AUTOCITACIÓ.

3

SARS-CoV-2/Covid-19.

4

A Espanya, el confinament domiciliari de tota la població va entrar en vigor el 14 de març del 2020, amb l'objectiu de frenar la transmissió del virus Covid-19, coincidint amb el decret de l'estat d'alarma a partir del 13 de març del 2020, que va finalitzar el 9 de maig, 98 dies després. A partir de llavors cada comunitat autònoma va organitzar el pla de desescalada progressiva en diferents fases, entre 6 i 8 setmanes, així com les mesures dirigides a controlar les onades i frenar els contagis.

Resultats estadístics de l'enquesta a Catalunya, ciutat de Barcelona, sobre la dimensió sensorial de la realitat durant el període de confinament del 2020.

DISMINUCIÓ DELS SENTITS

Disminució del tacte	32%
Disminució del gust, la vista i el tacte	5%-7%

AUGMENT DELS SENTITS

Augment de la percepció auditiva	27%
Augment de la percepció olfactiva, gustativa, visual i tàctil	6%-7%

PERCEPCIONS RELACIONADES AMB LA POR AL CONTAGI

Contagiar als éssers estimats com a principal temor	65%
---	-----

PRINCIPALS NORMES PER A EVITAR EL CONTAGI I POR DE CONTAGIAR

Ús de la mascareta	92%
Distància social	88%
Rentada freqüent de les mans	93%
Evitació d'aglomeracions	76%

SÍMPTOMES PSICOFÍSICS RELACIONATS AMB EL CONFINAMENT

Manifesta descoratjament	49%
Mal de cap	35%
Dificultats de concentració	41%
Sensació de cansament	40%
Disminució de les hores de descans	40%

de sons de l'entorn, dels ocells o dels veïns, per exemple).

El 65% de les persones enquestades va expressar diferents formes de por al contagi, molt especialment a contagiar als seus éssers estimats (Quadre 1). La por al contagi (especialment, dels éssers estimats) va activar un comportament de distanciament, de neteja i de protecció. Podem identificar que la relacionalitat del cos es va alterar dràsticament amb el canvi del contacte sensible amb la superfície i l'aire, i de la distància física culturalment pautaada amb les persones (Hall, 2001). És a dir, la relació amb l'espai, els objectes i les persones es va veure alterada, així com les cadenes tàctils (allò que tocan altres persones). La nova proximitat amb les persones va impactar en la seva manera de relacionar-se, que va seguir altres pautes a les culturalment establertes, especialment entre les persones que requerien de comportaments més íntims. Es van impulsar nous hàbits en relació a les tècniques corporals de cura i higiene del cos (Mauss, 1934; Douglas, 1970), tot aguditzant la rentada de mans, de la roba i de tot allò que podia estar en contacte amb l'«altre» o amb l'«exterior». I la noció de contaminació es va aguditzar fins a tal punt que l'entorn i les relacions van esdevenir un focus de perill i tabú (Douglas, 1966).

Aquesta sensació de por es connecta amb els signes i símptomes psicofísics relacionats amb el confinament, registrats en l'enquesta de l'estudi. Entre els malestans manifestats, el que més destaca en gairebé la meitat dels

participants és la sensació de descoratjament (49%, segons el Quadre 1), la qual cosa reflecteix la interconnexió existent entre la conjuntura viscuda i la dimensió afectiva dels subjectes durant el confinament. Això es vincula amb les propostes de Sacks (1997) i Kukso (2021)⁵, segons les quals tots aquests canvis en els sentits, en la percepció de la realitat i la possibilitat de connectar amb ella, van afectar sensiblement el cos, van tenir implicacions emocionals i van generar estats afectius nous, establint un gir afectiu i impactant en el que els cossos sentien. Per tant, trobem que no va ser exclusivament un canvi cognitiu, sinó que va obrir un ventall de possibilitats sobre la dimensió d'allò sensible, noves maneres de conceptualitzar el més pròxim i d'experimentar-lo, que, de retruc, van commocionar el món dels sentiments i de les emocions. En definitiva, durant el confinament del 2020, el gir sensorial juntament amb la relacionalitat del cos van propiciar un gir afectiu.

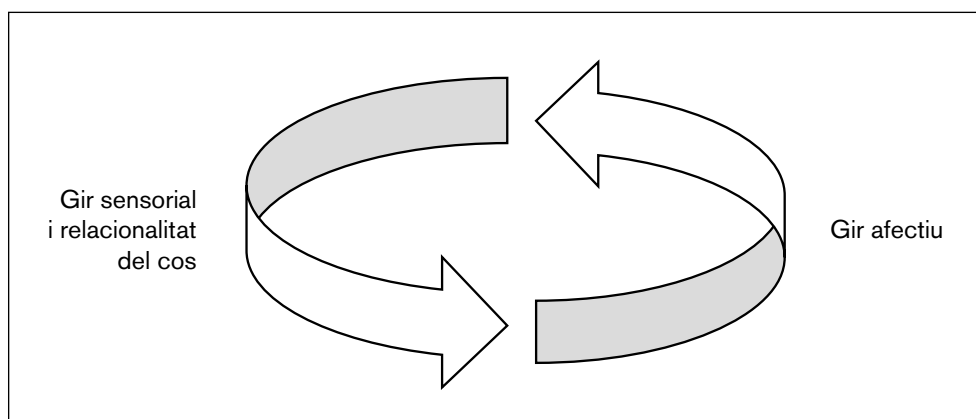
En definitiva, en el confinament del 2020 s'expressa una interacció interactiva i constant entre el gir sensorial, la relacionalitat del cos i el gir afectiu. Una interconnexió graficada en recorregut circular de retroalimentació permanent:

La dimensió sensorial com a relació complexa d'aprenentatge de la realitat dinàmica

Concloem que, des d'aquesta interpretació de la realitat, les experiències sensibles i emocionals dels subjectes són una mena de calidoscopi de la vida quotidiana (Camp, 2018).

5

La publicació de Sacks (1997), traduïda amb el títol *L'illa dels cecs al color* (Ed. Empúries, 2000), relata una malaltia de Guam que consisteix en la ceguesa congènita al color en una comunitat illenca. Per la seva banda, el llibre de Kukso (2021) se centra en la dimensió olfactiva de la nostra existència i la importància de la memòria de les olors.

Els impactes sensorials registrats reflecteixen quelcom de més complex que un diagnòstic o una conducta determinada.

S'han escrit diverses interpretacions sobre l'ocorregut en aquella època, la majoria des del llenguatge biomèdic. S'hi detecta, però, una manca d'atenció a la dimensió subjectiva dels actors socials. Abordar aquest tipus d'experiències en els subjectes permet reconèixer l'existència d'aquesta dimensió sensorial, que pot afectar fins i tot la vida de les persones, la seva emotivitat. Una revisió fenomenològica d'un espai temporal viscut.

Si observem els resultats de l'enquesta, el confinament va ser un espai d'aprenentatge de noves formes de relacionar-se, la qual cosa va implicar ansietat i temor pels nous codis de convivència. L'epistemòloga Denise Najmanovich (2005) ens adverteix que l'aprenentatge passa, necessàriament, per la subjectivitat i que aquesta «no és una estruc-

tura fixa, un nucli estable i independent» (míte del subjecte), sinó que la interacció és la forma bàsica de l'experiència humana. D'acord amb aquesta perspectiva, la comprensió de la realitat no és, de cap manera, lineal. El subjecte i el medi ambient social interactuen i es construeixen de manera permanent; en conseqüència, les experiències sensorials registrades en l'enquesta mostren la interrelació entre els subjectes i allò que percebien com a llocs de por i protecció i que afectava part de les seves pròpies percepcions.

Partint del principi que tot subjecte és una realitat vivent, direm que exigeix una reflexió capaç d'articular elements complexos, com incloure incerteses de les dades ofertes en un estudi científic. Les ciències ensenyen moltes certeses, però no els innombrables camps d'incerteses. Això exigeix un treball de comprensió i diàleg que va més enllà de les frustracions amb les pròpies expectatives o limitacions metodològiques o disciplinàries.

Música i aplaudiments a les 20 h des de les finestres, terrasses i balcons a la ciutat de Barcelona per suportar el confinament i rendir homenatge als sanitaris que estaven en primera línia lluitant contra la pandèmia (Hospital Clínic, Barcelona, abril, 2020). PACO PERIS

El context del confinament ens ha obligat a replantejar-nos algunes certeses per acostar-nos a una realitat experimentada per la majoria de la població mundial, en un temps determinat i delimitat per les diversitats socio-culturals al voltant de l'alteració dels sentits i de les sensacions. ■

BIBLIOGRAFIA

- **Bourdieu, P.** (2011). «Sociologia de la percepció estètica». Dins P. Bourdieu, *El sentido social del gusto. Elementos para una sociología de la cultura* (p. 65-89). Mèxic: Siglo XXI.
- **Bull, M; Gilroy, P; Howes, D.; Kahn, D.** (2006). «Introducing sensory studies». *The Senses and Society*, 1(1), 5-7.
- **Campo, L.** (2018). *Memorias en movimiento: testimonios corporales sobre el diagnóstico del «trastorno bipolar»*. Quito: Universidad Andina Simón Bolívar, Corporación Editora Nacional.
- **Classen, C.** (1993). *Worlds of Sense. Exploring the sense in History and Across Cultures*. Londres i Nova York: Routledge.
- **Classen, C.** (1997). «Foundations for an Anthropology of senses». *International Social Science Journal*, 49(153), 401-412.
- **Crossley, N.** (2001). *The Social Body: Habit, Identity and Desire*. Londres: Sage Publications.
- **Domínguez, A.L.; Zirió, A.** (2017). *La dimensión sensorial de la cultura. Diez contribuciones al estudio de los sentidos en México*. Ciutat de Mèxic: Ediciones del Lirio.
- **Douglas, M.** (1966). *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. Londres: Routledge i Keegan Paul.
- **Douglas, M.** (1970). *Natural Symbols. Explorations in Cosmology*. Editat per Douglas.
- **Dupire, M.** (1987). «Des goûts et des odeurs: classifications et universaux». *L'Homme*, 104, 5-25.
- **Elias, N.** (1998). «Sobre los seres humanos y sus emociones: un ensayo sociológico procesual». Dins N. Elias (ed.), *La civilización de los padres y otros ensayos* (p. 293-329). Mèxic: Norma.
- **Friedman, A.** (2011). «Toward a sociology of perception: Sight, sex, and gender». *Cultural Sociology*, 5(2), 187-206.
- **Hall, E.** (2001). *La dimensión oculta*. Mèxic: Siglo XXI.
- **Howes, D.** (2014). «El creciente campo de los estudios sensoriales». *Revista Latinoamericana de Estudios sobre Cuerpos, Emociones y Sociedad*, 6(15), 10-26.
- **Howes, D; Classen, C.** (2014). «Introduction. Ways and meanings». Dins D. Howes, C. Classen (eds.), *Ways of Sensing. Understanding the senses in society* (p. 1-13). Nova York i Londres: Routledge.
- **Kukso, F.** (2021). *Odorama: Historia cultural del olor*. Barcelona: Editorial Taurus.
- **Mauss, M.** (1936). «Les techniques du corps». *Journal de Psychologie*, 32(3-4).
- **Latour, B.** (2004). *Politics of Nature. How to Bring the Sciences into Democracy*. Harvard University Press.
- **Larrea, C.** (1997). *La cultura de los olores. Una aproximación a la antropología de los sentidos*. Quito: Ediciones Abya-Yala.
- **Le Breton, D.** (2006). *La saveur du monde. Une anthropologie des sens*. París: Éditions Métailié.
- **Lewkow, L.** (2014). «Aspectos sociológicos del concepto de percepción en la teoría de sistemas sociales». *Revista Mad*, Universitat de Xile, 31, 29-45
- **Low, K.** (2009). *Scents and scent-sibilities: Smell and everyday life experiences*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- **Merleau-Ponty, M.** (1945). *Phénoménologie de la perception*. París: Gallimard.
- **Najmanovich, D.** (2005). Conferència a *Encuentro Internacional de Resiliencia*, Alianza Francesa, Buenos Aires.
- **Rodaway, P.** (1994). *Sensuous Geographies. Body, Sense and Place*. Nova York i Londres: Routledge.
- **Sacks, O.** (1997). *The Island of the colorblind*. Nova York: Random House [Traducció de Lluïsa Moreno Llor. *L'illa dels cecs al color i l'illa de les Cícades*. Barcelona: Editorial Empúries, 2000].
- **Simmel, G.** (2014 [1907]). «Dígrésión sobre la sociología de los sentidos». Dins G. Simmel, *Sociología: estudios sobre las formas de socialización* (p. 622-637). Mèxic: Fons de Cultura Econòmica: 622-37.
- **Synnott, A.** (1992). «The senses». Dins A. Synnott (ed.), *The body social. Symbolism, Self and Society* (p. 128-155). Nova York/ Londres: Routledge.
- **Turner, B.** (1989). *El cuerpo y la sociedad. Exploraciones en teoría social*. Mèxic: Fons de Cultura Econòmica.
- **Turner, V.** (1967). *The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual*. Ithaca, Nova York: Cornell University Press.
- **Urry, J.** (2008). «City life and the senses». Dins G. Bridge, S. Watson (eds.), *A companion to the city* (p. 388-397). Oxford: Blackwell.
- **Vannini, P.; Gottschalk, S.; Waskul, D.** (2012). *The senses in self, society and culture. A sociology of the senses*. Nova York i Londres: Routledge.